

İrem Dölen

Kolektif Hafıza ve Yapay Zekâ

Küresel Perspektifte Hafıza Mekânlarının Anlamlandırılması

Özet: Yapay zekânın (YZ) gelişimiyle birlikte, dijital anı izlerini sıralama, değerlendirme ve düzenleme yeteneğine sahip yeni medya sistemleri ortaya çıkmıştır. Bu sistemler, geri bildirim, hatırlatma ve manevi rehberlik gibi temel işlevleri yerine getirebilmektedir. Ancak bu teknolojiler, hafıza kültüründe uzun vadeli değişimlere yol açabilecek sosyal etkilere sahiptir. Bu araştırmada, hafıza mekânları bağlamında yapay zekâ modellerinin verdiği cevaplar, Maurice Halbwachs, Jan Assmann ve Aleida Assmann'ın bellek kuramı ve Pierre Nora'nın hafıza mekânı perspektifi kullanılarak karşılaştırmalı analiz yöntemiyle değerlendirilecektir. Bu değerlendirme için çok parametrelili niteliksel karşılaştırma yöntemi kullanılacaktır. Karşılaştırmada nitel yaklaşımlar değerlendirilerek, hem ortak noktalar hem de benzer olmayan özellikler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ, kolektif hafıza, hafıza mekânları, karşılaştırmalı analiz

Giriş

Yapay zekâ (YZ) ile dijital hafıza sistemleri, tarih anlatımı ve hatta yeniden inşa etme yeteneğine kavuşmuştur (Selke, 2020). Bu sistemler, bireysel ve kolektif hafızayı şekillendirerek toplumsal bellek ve kimlik algısını etkileyebilir haldedir (Beer, 2016). Geleneksel hafıza aktarımı sözlü, yazılı ve fiziksel anıtlarla sağlanırken (Nora, 2006), YZ tabanlı sistemler algoritmik filtreleme ve makine öğrenimiyle kolektif hatıraları düzenleme gücüne sahiptir (Beer, 2016). Bu çalışma, YZ modellerinin Halbwachs, Assmann ve Nora'nın teorileri bağlamında hafıza mekânlarını nasıl yorumladığını incelemeyi ve buna göre hem bellek hem de tarih yazımına etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında veriler, karşılaştırmalı analiz yöntemiyle YZ tarafından üretilen mekansal anlatıların kolektif hafıza teorileriyle uyumunu ve lokalizasyonun tarihî mekân tasvirlerine etkisini ortaya çıkarmaktadır. Bu sebeple, YZ'nin kültürel miras ve tarihsel bilinç üzerindeki rolünü anlamak, dijital hafızanın dönüşümünü analiz etmek açısından kritik öneme sahiptir.

Yöntem

Araştırmada Yapay Zekâ (YZ) modellerinin verdiği cevaplar Maurice Halbwachs, Jan ve Aleida Assman'ın bellek kuramı ile Pierre Nora'nın "Hafıza Mekânı" perspektifi özelinde karşılaştırmalı analiz yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Karşılaştırmalı analiz yöntemi ile nesneler veya veriler, seçilen kriterlere ve karşılaştırma parametrelerine göre karşılaştırılmaktadır (Bolbakov ve ark., 2020, 3–36). Bu araştırma kapsamında da tercih edilmiş olan çok parametrelili niteliksel karşılaştırma yöntemi, birden fazla karşılaştırma parametresinin olduğu durumlarda kullanılan bir yöntemdir (Bolbakov ve ark., 2020, 3–36). Bu tür karşılaştırmalar, nicel ve nitel verileri bir bütün olarak değerlendirerek, karşılaştırma imkânı sunar. Nicel analizde, araştırma olgularındaki ortak unsurları (benzerlikleri ve ilişkileri) belirlemek amaçlanır. Ayrıca, genel kalıpları, bağıntıları ve yasaları ortaya çıkarmak önemlidir. Nitel analiz ile ise benzersiz özelliklerin aranması amaçlanır, bu bağlamda öncelikli olarak bu farklılıkların hipotezi ortaya atılır (Simister & Schols, 2017, 2–5). Buna göre araştırma kapsamında veriler karşılaştırılırken değerlendirilecek araştırma soruları aşağıdaki gibidir:

H₁ YZ'ya sorulan lokalize sorular, verilecek cevaplarda mekanların tanımlamalarını etkiler mi?

H₂ YZ modelleri, hafıza mekânı ifadesi kullanılmadan toplumsal etkileri gözeterek mekân tanımı yapabilir mi? Yapabiliyorsa ne gibi farklılıklar oluşur?

H₃ Farklı YZ modellerinde bilgi erişimi ve bilgi üretimi farklılıkları var mıdır?

Bu hipotezler ışığında YZ modellerine ülkelerin hafıza mekânları hakkında lokalizasyon, hafıza mekânı ve gündelik tanım odağında farklı sorular yöneltilerek farklılıklar ve benzerlikler saptanmıştır. Bu veriler, YZ araçlarının arasındaki farkların sebeplerini anlamak; makine öğrenimi, büyük veri ve algoritmik önyargı gibi farklı etmenlerin de rolünü anlamak açısından alan-yazına katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Teorik Çerçeve

Kültür mekânlarının anlamını ve toplumsal etkilerini değerlendirmek için önce hafızanın tanımı ve toplumsal etkisi anlamlandırılmalıdır. Halbwachs'a göre hafıza biçimleri, kolektif hafıza ve bireysel hafıza olmak üzere ikiye ayrılır (Halbwachs, 2017). Bireysel hafıza, bireyin kendi yaşamı, çevresi ve kazanımlarıyla şekillenirken, kolektif hafıza ise toplumsal bir boyutu devreye sokar. Toplumsal hafıza, bireyin bizzat yaşamadığı, birincil ağızdan duymadığı, içerisinde bulunduğu düzene ait edindiği birikimi kapsar. Bu iki hafıza biçimi bilinçdışı bir etkileşim halindedir. Bireysel hafıza, toplumsal hafızanın algı boyutu ve anlamlandırılması dâhil her şeyi etkilerken, toplumsal hafıza da bireysel hafızayı, yani kişisel birikimi etkilemektedir (Halbwachs, 2017). Halbwachs bu hafıza türlerini içsel ve dışsal, otobiyografik ve tarihsel olacak şekilde farklı biçimlerde de tanımlar. Jan ve Aileida Assmann'a göre hafıza; bireysel, iletişimsel ve kültürel olmak üzere üçe ayrılır. Bireysel hafıza kişinin okuduğu, dinlediği her bilgiyi ve bu vesileyle yaşadığı anıları içinde barındırır. Jan ve Aleida Assmann'ın İletişimsel bellek tanımı aslında Halbwachs'ın toplumsal hafızasına bir eleştiri olarak ortaya çıkmıştır. İletişimsel bellek maksimum 3 nesle kadar uzanan, birincil ağızdan duyulan (Langenohl, 2011, 541-550) bir bellek türüdür. Kişinin ailesi başta olmak üzere yakın çevresi, bu iletişim sürecine ve bireyin bilgi birikimine doğrudan dahil olmaktadır o sebeple Jan ve Aleida Assmann, kolektif hafızadan bu yönü (Assmann & Hölscher, 1988) ile ayrılmaktadır.

Pierre Nora'nın hafıza mekânları kavramı, hafıza ile tarih arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin modern toplumdaki yansımalarını anlamak için önemli bir teorik çerçeve sunar. Nora'ya göre, hafıza canlı, akışkan, duygusal ve

sürekli değişen bir olgudur. Tarih ise geçmişin zihinsel olarak yeniden yapılandırılmasıdır, analitik, eleştirel ve mesafeli bir yaklaşımla ele alınır (Nora, 2006). Hafıza mekânları, hafızanın kendiliğinden var olmadığı, aksine inşa edildiği, korunduğu ve aktarıldığı yerlerdir. Bu mekânlar, hem maddi hem de sembolik unsurlar içerebilir. Nora, hafıza mekânlarının ortaya çıkışını geleneksel toplumların hafıza kaybına bağlar. Modernleşme, küreselleşme, demokratikleşme ve medyalaşma gibi süreçler, hafızanın kendiliğinden aktarımını zorlaştırmış, bu nedenle hafızayı korumak ve hatırlamak için mekânlara ihtiyaç duyulmuştur. Hafıza mekânları, tarihin de bir parçasıdır, çünkü tarih yazımı da bu mekânlar üzerinden şekillenir (Nora, 2006).

Ülkelerin Hafıza Mekânları ve Yapay Zekâ Yorumları

2023 yılında, ABD merkezli kurumlar tarafından kayıt edilmiş 61 yapay zekâ (YZ) modeli ortaya çıkmıştır, bu sayı Avrupa Birliği'nde 21 ve Çin'de 15 olmuştur (Stanford University, 2024). Stanford Üniversitesi *Human Centered Artificial Intelligence* araştırma biriminin yayınlamış olduğu *Vibrancy Tool*'un bir çıktısı olarak 2023 *Global AI Vibrancy Ranking*'de 42 farklı değişken saptanmıştır. Çalışmada ülke, bu değişkenler değerlendirilerek, YZ kullanıcı tercihlerine göre sıralanmış durumdadır. Buna göre Çin ve Amerika Birleşik Devletleri'nin listenin en üstünde yer aldığı gözlemlenebilmektedir. Almanya listeyi 8. sıradan takip ederken, Türkiye 36 ülke arasında 31. sırada yer almaktadır (Stanford Institute for Human-Centered Artificial Intelligence, t.y.). Bu araştırma verileri göz önünde bulundurularak, makale kapsamında hafıza mekânları için örneklem oluşturacak ülkeler Amerika, Çin, Almanya ve Türkiye olarak belirlenmiştir. Seçilen ülkelerin her birinden örnek teşkil etmesi için Tablo 1'de görülebileceği üzere birer demokrasi ve bağımsızlık anma yeri seçilmiştir. Bunlar sırasıyla *Bağımsızlık Salonu* (ABD), *Tian'anmen Meydanı* (Çin), *Aziz Paul Kilisesi* (Almanya) ve *Kurtuluş Savaşı Müzesi/TBMM 1. Meclis Binası* (Türkiye) olmuştur. YZ araçlarına hafıza mekânları olarak, seçilen ülkelerin demokrasi ve bağımsızlık mekanları hakkında ne düşündüğü, bahsi geçen ülkelerin anadilinde ve İngilizce olarak sorulmuştur. Veriler karşılaştırmalı analiz yöntemiyle incelenip değerlendirilmiştir.

Örneklemeler üzerine soru sorulup denetlenecek olan YZ araçları, Malmstörn ve arkadaşları (2023) tarafından 5,894 İsveçli öğrenci üzerinde yapılmış bir araştırmaya göre seçilmiştir. Araştırma verilerine göre OpenAI tarafından geliştirilen ChatGPT katılımcılar tarafından en çok bilinen ve tercih edilen YZ sohbet robotu olarak seçilmiştir. ChatGPT'yi takiben Microsoft

Tablo 1 Ülkelerin Seçilmiş Hafıza Mekânları

Ülke	Hafıza Mekânı	Tanım
Amerika Birleşik Devletleri	Bağımsızlık Salonu (Independence Hall)	Independence Hall, Amerika'nın doğduğu yerdir. Bağımsızlık Bildirgesi ve ABD Anayasası bu binada hem tartışılmış hem de imzalanmıştır. Ulusun kurucu belgelerinin mirası –özgürlük ve demokrasinin evrensel ilkeleri– dünyanın dört bir yanındaki kanun yapıcıları etkilemiş ve Bağımsızlık Salonu'nu UNESCO Dünya Mirası Alanı olarak seçmiştir (National Park Service, t. y.).
Çin	Tian'anmen Meydanı	Tian'anmen Meydanı'nın etkileyici genişliği, 1949 yılında Başkan Mao tarafından Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilan edilmesi gibi önemli olaylara ev sahipliği yapmıştır ve Yasak Şehir'den Çin Ulusal Müzesi'ne kadar dünya standartlarında bir dizi turistik yerle çevrilidir (China Highlights, t. y.).
Almanya	Aziz Paul Kilisesi (Paulskirche)	Paulskirche (Aziz Paul Kilisesi) Alman demokrasisinin beşiği olarak görülür. Mart 1848'deki sivil devrim sırasında, Frankfurt'taki merkez bina olarak Paulskirche, toplam Alman nüfusunun ilk temsili organı için açık bir toplanma noktasıydı (Das Kulturportal, t. y.).
Türkiye	Kurtuluş Savaşı Müzesi/TBMM 1. Meclis Binası	Ankara Ulus meydanında bulunan I. Türkiye Büyük Millet Meclisi binasının inşasına, 1915 yılında başlanmıştır. İlk inşaat ve Terakki Cemiyeti kulüp binası olarak tasarlanmış binanın planı evkaf mimarı Salim Bey tarafından yapılmış, inşasına ise kolordunun askeri mimarı Hasip Bey nezaret etmiştir. Meclisin, 23 Nisan 1920'de bu binada toplanması kararlaştırıldığında henüz bitirilmemiş olan bina, milli bir heyecanın eseri olarak milletin katkısıyla tamamlanmıştır. (Kültür ve Turizm Bakanlığı, t. y.)

tarafından geliştirilen CoPilot gelmektedir (Malmström ve ark., 2023). Buna göre bu makale kapsamında da ChatGPT, CoPilot ve Çin'de 2023 yılında Liang Wenfeng'in kurduğu özel bir şirket tarafından yayınlanan DeepSeek adlı YZ rohbet robotu olmak üzere 3 farklı YZ aracı incelenmiştir.

Bu bağlamda yapılan araştırmada, ülkelerin hafıza mekânlarının YZ modellerinde nasıl tanımlandığına yönelik üçer soru planlanmıştır. Sorulara verilen YZ cevaplarıyla, lokalizasyonun YZ modellerinde ne kadar farklılık yarattığını, hafıza mekânları odağında seçilen bu mekânların nasıl tanımlandığını ve gündelik hayat tanımlarında kadar kültürel boyutlarının dahil

edilip edilmediğinin incelenmesi hedeflenmiştir. YZ modellerine yöneltilecek sorular, seçilen iki YZ modelinin de kurucu şirketlerinin Amerika Birleşik Devletleri merkezli olması; 2023 yılı itibariyle günlük yaşamda 1,456 Milyon kişiyle ve onlineda da yaklaşık %51’lik bir oranla en çok konuşulan dilin İngilizce olmasından dolayı, İngilizce olarak sorulmuştur. Özellikle hafıza mekânları özelinde lokalizasyonun YZ’yi nasıl etkileyeceğini gözlemlemek adına her YZ modeline ülkenin kendi dilinde de soru yöneltilmiştir. Soruların lokalizasyonu için DeepL¹ makine çeviri hizmeti kullanılmıştır. Tüm sorular, YZ modellerinin ücretsiz ve herkese açık sürümlerinde test edilmiştir.

Bulgular

Yapılan yapay zekâ (YZ) araştırmasında öncelikle “Can you explain the concept of a place of remembrance in 50 words?”² sorusu yöneltilmiştir. Tablo 5’de görülebileceği gibi YZ modellerinin teorik alanyazına yönelik cevaplar ürettiği söylenebilir. Pierre Nora’nın hafıza mekânı tanımına göre:

“Hafıza mekânları, hafızanın kendiliğinden var olmadığı, tarihin akışından kopmuş ancak tarihe iade edilmiş, somut, sembolik ve işlevsel boyutları olan, geçmişini hatırlamak ve anlamlandırmak için toplum tarafından inşa edilmiş yerlerdir.” (Nora, 2006, 9–12)

Bu sorudan sonra her bir YZ modeline seçilen hafıza mekânlarıyla alakalı üçer soru yöneltilmiştir. Bu sorular:

Q₁ “How would you describe (choose place of remembrance of the country) as a place of remembrance? (maximum 50 words)”³

Q₂ Her ülkenin kendi anadilinde olacak şekilde, “How would you describe (choose place of remembrance of the country) as a place of remembrance? (maximum 50 words)”

1 DeepL Çeviri, Ağustos 2017’de başlatılan, Köln merkezli DeepL SE’ye ait bir makine çevirisi hizmetidir.

2 Türkçe çevirisi “‘Hafıza mekânı kavramını 50 kelimeyle açıklayabilir misin?’”

3 Türkçe çevirisi “Bir hatırlama yeri olarak (ülkenin seçilen hatırlama yerini) nasıl tanımlarsınız? (en fazla 50 kelime)”

Q₃ “How would you describe (choosen place of remembrance of the country)?⁴ (maximum 50 words)”

Buna göre YZ’nın hem lokalizasyonda hem de hafıza mekânı özelinde sorulan sorulara verdiği cevaplarda farklılıklar görülmüştür. Genelden özele gidilecek olursa, genel olarak *hafıza mekânı* ifadesi soru içerisinde kullanıldığında YZ modellerinin cevaplarında daha çok toplumsal ve tarihsel etkiler ile kültürel önem vurgulanırken; bu ifade soru içerisinde kullanılmadığında daha çok mekânın mimarisi ve içerisinde şu an gerçekleştirilen etkinlikler gibi bilgilere yer vermiştir. Amerika Birleşik Devletleri Independence Hall’a yönelik hafıza mekânı özelinde sorulan sorulara YZ araçlarının birbirinden farklı düzeylerde detaylı cevaplar verdiği söylenebilir. Örneğin Tablo 2’de de görülebileceği üzere, DeepSeek’in cevabında hem mekânın bulunduğu bölge hem de tarihsel önemi gibi bilgilere yer verirken, ChatGPT daha çok kültürel ve toplum için öneminden bahsetmiştir, bu tarz tarihsel öneme yönelik bilgilere daha az yer vermiştir. Hafıza mekânı ifadesi yer almayan soruya yönelik cevaplarda toplumsal etkilerden ve kültürel değerden yine bahsedilmiştir. Lokalizasyon sorular zaten İngilizce sorulduğu için ölçülememiştir.

Çin, Tian’anmen Meydanı’na yönelik sorularda özellikle mekânın Çin Komünist Partisi döneminde işçi, öğrenci ve aydınların farklı sebeplerle direniş eyleminin bastırıldığına yönelik bilgi sadece DeepSeek tarafından verilmiştir. ChatGPT ve CoPilot mekânın anlaşıma, demokrasi ve özgürlük gibi değerlere yönelik öneminden bahsederken, DeepSeek daha çok direniş ve mücadele gibi kültürel değerlere yer vermiştir. YZ’ye sorulan lokalizasyon odaklı Çince sorulara verilen cevaplarda, İngilizce sorulduğunda verilen tarih ve yer gibi detaylara verilmemiştir. Üç YZ modeli de mekânın önemli tarihsel anlara tanıklık eden bir yer olduğundan, toplumsal ruh açısından öneminden ve kutlamalar yapılan bir yer olduğundan bahsetmiştir. Tablo 3’te de görülebileceği gibi, CoPilot, lokalizasyon ölçütüyle ilgili soruya ChatGPT ve DeepSeek’e kıyasla daha az bilgi vermiştir. Hafıza mekânı ifadesi yer almayan sorulara yönelik verilen üç YZ modelinin cevaplarında, daha çok mimari özellikler, içerdikleri mekânlar ve bölgeler vurgulanırken, mekânın kültürel veya toplumsal etkisiyle ilgili olarak sadece önemli bir politik figür olduğu bilgisi yer verilmiştir.

Almanya Aziz Paul Kilisesi’ne yönelik hafıza mekânı ifadesi yer alan sorulan sorularda, ChatGPT’nin verdiği cevaplarda Almanca ismine “*Paulskirche*” yer verilirken, CoPilot ve DeepSeek’de bu bilgiye yer verilmemiştir. ChatGPT ve DeepSeek özellikle mekanın toplumsal çaba ve zorluklarla

4 Türkçe çevirisi “(Ülkenin seçilen hafıza yerini) nasıl tanımlarsınız?”

Tablo 2

Yapay Zekâ Modeli	Soru	Cevap
DeepSeek	ABD Bağımsızlık Salonu'nu bir hatırlama yeri olarak nasıl tanımlarsınız? (en fazla 50 kelime)	Independence Hall in Philadelphia is a hallowed place of remembrance where the Declaration of Independence (1776) and U. S. Constitution (1787) were adopted. It embodies the birth of American democracy, freedom, and self-governance, serving as a enduring symbol of the nation's founding ideals and the visionary leaders who shaped them. ^a
ChatGPT		Independence Hall stands as a solemn place of remembrance, honoring the birth of American democracy. Within its walls, the Declaration of Independence and U. S. Constitution were crafted, symbolizing freedom and unity. It serves as a timeless tribute to the vision, struggle, and ideals that shaped the nation's foundation. ^b

^a Türkçe çevirisi "Philadelphia'daki Independence Hall, Bağımsızlık Bildirgesi (1776) ve ABD Anayasası'nın (1787) kabul edildiği kutsal bir anma yeridir. Amerikan demokrasisinin, özgürlüğünün ve yönetiminin doğuşunu temsil eden bu yapı, ulusun kurucu ideallerinin ve onları şekillendiren vizyoner liderlerin kalıcı bir sembolü olarak hizmet vermektedir."

^b Türkçe çevirisi "Independence Hall, Amerikan demokrasisinin doğuşunu onurlandıran ciddi bir anma yeri olarak duruyor. Duvarları arasında, özgürlük ve birliği simgeleyen Bağımsızlık Bildirgesi ve ABD Anayasası hazırlanmıştır. Ulusun kuruluşunu şekillendiren vizyon, mücadele ve ideallere zamansız bir övgü niteliğindedir."

kazanılan edinimlere yer verirken, CoPilot toplumsal farkındalık, anlaşma ve farkındalık gibi edinimlere yer vermiştir. Sorular, YZ'nin lokalizasyon becerisini ölçmek için Almanca sorulduğunda CoPilot'un yine DeepSeek ve ChatGPT'ye göre daha daha az detay içeren bir cevap ürettiği gözlemlenmektedir. İngilizce sorulan soruya mekânın demokrasi ve toplumsal uzlaşma gibi etkilerini içeren bir cevap vermişken, Almanca sorulan soruya sadece eğitimsel ve tarihsel önem vurgulanmıştır. Hafıza mekânı ifadesi yer almayan sorulara üç YZ modeli de, kültürel etkilere dair daha az bilgi vermiştir. CoPilot baskın olarak mekânsal ve mimari özelliklere yönelik bir cevap üretmişken, ChatPGT ve DeepSeek demokratik ve birlik özelinde sahip olduğu değerleri vurgulamıştır.

Türkiye Kurtuluş Savaşı Müzesi'ne yönelik hafıza mekânı ifadesi yer alan sorularda CoPilot'un Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde kurulan bir yapı olduğu bilgisi vermediği, ChatGPT ve DeepSeek'in sadece mekânsal değil

Tablo 3

Yapay Zekâ Modeli	Soru	Cevap
CoPilot	您如何评价中国天安门广场作为纪念场所的作用？(最多 50 个字) (Çin'in Tian'anmen Meydanı'nı bir hafıza mekanı olarak nasıl değerlendirirsiniz? (En fazla 50 kelime))	天安门广场是中国历史、文化和政治象征的重要纪念场所，见证了重大历史事件与国家庆典。(Tian'anmen Meydanı, Çin'in tarihini, kültürünü ve siyasetini simgeleyen, önemli tarihi olaylara ve ulusal kutlamalara tanıklık eden önemli bir anma alanıdır).
ChatGPT		天安门广场是中国重要的国家象征，承载历史记忆与政治象征意义，用于纪念重大事件、国家仪式和公众集会，体现民族认同与国家权威。(Tiananmen Meydanı, tarihi anıları ve siyasi sembolizmi taşıyan, önemli olayları, ulusal törenleri ve halka açık toplantıları anmak için kullanılan ve ulusal kimliği ve devlet otoritesini yansıtan Çin'in önemli bir ulusal sembolüdür).

Atatürk'ün de Türkiye'nin kültürel hafızasındaki yerine yönelik bilgi ürettiği gözlemlenmiştir. YZ araçlarından sadece ChatGPT'nin verdiği cevapta mekânın aynı zamanda ülkenin demokratikleşme sürecindeki ilk adımların atıldığı yer olduğu bilgisi verilirken, yapının Ankara'da bulunduğu bilgisi verilmemiştir. Lokalizasyon değerlendirmesi için yöneltilen Türkçe sorulara verilen cevaplarda ChatGPT'nin ürettiği cevaba mekânın Ankara'da bulunduğu bilgisi eklenmiştir. Türkçe sorulan soruya verilen cevapta CoPilot yine öne çıkan bir farkla daha az bilgi vermiştir. Üç YZ modeli de mekânın toplum ve demokrasi bakımından önemine yer vermiştir. Tablo 4'de de görülebileceği gibi Hafıza mekânı ifadesi yer almayan sorularda ChatGPT ve DeepSeek yine Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde kurulduğu bilgisine yer vermişken CoPilot vermemiştir. Üç YZ aracının da verdiği cevaplarda daha çok müzecilik özelinde sahip olduğu sergilerden ve barındırdığı arşivden bahsedilip, toplumsal önemini çaba ve bağımsızlık tanımlamalarıyla özetlemiştir.

Tablo 4

Yapay Zekâ Modeli	Soru	Cevap
CoPilot	Kurtuluş Savaşı Müzesi/ ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi binasını nasıl tanımlarsınız? (en fazla 50 kelime)	The War of Independence Museum in Ankara, housed in the first Turkish Grand National Assembly building, symbolizes Türkiye's struggle for independence. Constructed in 1915, it became the assembly's headquarters in 1920. The museum displays significant artifacts from the Turkish War of Independence and serves as a symbol of national pride and democracy. ^a
DeepSeek		The War of Independence Museum, originally the First Turkish Grand National Assembly building in Ankara, Türkiye, is where the Turkish War of Independence (1919–1923) was planned. Established in 1920, it symbolizes Turkey's struggle for sovereignty. The museum preserves historical artifacts and documents, commemorating the nation's founding under Mustafa Kemal Atatürk. ^b

^a Türkçe çevirisi "Ankara'da, ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi binasında yer alan Kurtuluş Savaşı Müzesi, Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesini simgelemektedir. 1915 yılında inşa edilen bina, 1920 yılında Meclis'in merkezi haline gelmiştir. Müze, Türk Kurtuluş Savaşı'nın önemli eserlerini sergilemekte ve ulusal gurur ve demokrasinin bir sembolü olarak hizmet vermektedir."

^b Türkçe çevirisi "Ankara'daki Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi binası olan Kurtuluş Savaşı Müzesi, Türk Kurtuluş Savaşı'nın (1919–1923) planlandığı yerdir. 1920 yılında kurulan müze, Türkiye'nin egemenlik mücadelesini simgelemektedir. Müze, Mustafa Kemal Atatürk yönetiminde ulusun kuruluşunu anımsatan tarihi eserleri ve belgeleri muhafaza etmektedir."

Tartışma

Tablo 1'de görüldüğü gibi, seçilen hafıza mekânları hakkında internet üzerinde bilgiler daha çok toplumsal ve tarihsel etkilerine odaklanmaktadır. YZ modellerinin çevrimiçi verileri değerlendirerek yanıt ürettiği ve bazı yazılımcı kılavuzlarına dayandığı bilinen bir bilgidir. Buna rağmen hafıza mekânı ifadesi kullanılmadığında, tarihsel ve toplumsal önemin vurgulanmaması, makine öğrenimi ve algoritmik önyargılardan kaynaklanıyor olabilir (Boucher, 2020, 40–65). YZ, bellek alanlarını dilsel yapı ve eğitim verilerindeki önyargılarla yorumlamakta, bu da yanıtların kolektif bellek teorileriyle kısmen uyumlu olsa da önemli tutarsızlıklar içermesine yol açmaktadır. Özellikle, hafıza mekânı ifadesinin soruya dâhil edilmesi yanıtları önemli ölçüde değiştirmektedir; bu ifade yer aldığı anda tarihsel ve kültürel hafıza

Tablo 5 “Can you explain the concept of a place of remembrance in 50 words?”^a
Sorusuna Yapay Zekâ Araçlarının Verdiği Cevaplar

**Yapay Zekâ Cevaplar
Modeli**

ChatGPT	Anma yeri, önemli olayları, kişileri veya kolektif anıları onurlandırmaya ve yansıtmaya hizmet eden fiziksel veya sembolik özel bir alandır. Anma, eğitim ve duygusal bağlantı için bir odak noktası görevi görür, tarihi korur ve genellikle anıtlar, anıtlar, müzeler veya ritüeller aracılığıyla kolektif kimliği teşvik eder.
CoPilot	Bir anma yeri, tarihi olayları, bireyleri veya hareketleri onurlandıran ve kolektif hafızanın bir sembolü olarak hizmet veren bir alandır. Düşünme, eğitim ve anma için bir alan sunarak geçmişin öneminin gelecek nesiller için korunmasını sağlar.
DeepSeek	Bir anma yeri, önemli olayları, bireyleri veya kolektif anıları onurlandırmak ve yansıtmak için tasarlanmış fiziksel veya sembolik özel bir alandır. Genellikle anıtlar, anıtlar, müzeler veya ritüeller aracılığıyla anma, eğitim ve duygusal bağlantı için bir odak noktası olarak hizmet eder, tarihi korur ve kolektif kimliği teşvik eder.

^a Türkçe çevirisi “Anma yeri kavramını 50 kelimeyle açıklayabilir misiniz?”

kapsamında önem vurgulanırken, ifade dahil edilmediğinde mimari özellikler ve güncel kullanıma yönelik özelliklere daha çok yer verilmiştir. Bu durum, YZ’nin tarihsel anlatıları oluştururken bağlamsal çıkarımlardan çok anahtar kelime tanımaya odaklandığını göstermektedir (Boucher, 2020, 40–65). Diğer bir bulgu, YZ modelleri arasındaki derinlik ve odak farkıdır. ChatGPT ayrıntılı tarihsel iç görüler sağlarken, CoPilot daha genel ve yüzeysel yanıtlar vermektedir. Bu, YZ araçlarının, veri kümesi kompozisyonu, makine öğrenimi ve içerik denetleme politikalarının farklılıklarının önemini ortaya koymaktadır. Modeller arasındaki vurgu farklılıkları, YZ tarafından üretilen bilginin tarafsız olmadığını ve dijital kaynakların erişilebilirliği ile şekillendiğini de göstermektedir (Beer, 2016). Ayrıca, YZ tarafından oluşturulan cevapların algoritmik önyargılar ve siyasi hassasiyetlerden etkilendiği görülmektedir. Örneğin, Tian’anmen Meydanı ile ilgili sorularda DeepSeek Çin Komünist Partisi’nin rolünü vurgularken, diğer YZ araçları bu konuya değinmemiştir. Bu, YZ’nin seçici temsil, ideolojik çerçeveleme ve potansiyel sansür gibi sorunları gündeme getirmektedir (Boucher, 2020, 40–65).

Elde edilen Sonuçlar, YZ’nin bellek küratörü olarak güvenilirliğini sorgulatmaktadır, çünkü yanıtlar genellikle tarafsız bir tarihsel açıklamadan ziyade ana akım dijital arşivler ve baskın anlatılar ile YZ geliştirici politikaları

tarafından şekillendirilmektedir (Selke, 2020). YZ modelleri yapılandırılmış ve tutarlı yanıtlar üretse de, derin kültürel anlamları, yerel gelenekleri ve hafıza alanlarının sembolik yorumlarını yakalama yetenekleri sınırlıdır. Bu eksiklik, tarihsel olayları daha geniş bir bağlamda ele alma konusunda zorluklara yol açmakta ve mevcut bilgi üretim kalıplarını pekiştirmektedir (Selke, 2020).

Sonuç

Bu çalışmada, yapay zekâ araçlarının farklı ülkelerdeki hafıza mekânlarını nasıl tanımladığı karşılaştırmalı analizle incelenmiştir. Bulgular, YZ modellerinin tarihsel bağlam, mimari yapı ve kültürel anlam gibi unsurlara farklı düzeylerde vurgu yaptığını göstermektedir. Yöneltilen soru içerisindeki kelime seçimi ve kullanılan dilin, yanıtları büyük ölçüde etkilediği de gözlemlenmiştir. Hafıza mekânı kavramı doğrudan kullanıldığında, YZ modelleri daha çok toplumsal ve tarihsel bağlamlara odaklanırken, bu terim yer almadığında yanıtlar yüzeysel veya mimari unsurlara dayalı olmuştur. Bu durum, YZ'nin öğrenme süreçlerinde kullanılan veri havuzları, ana akım medya kanalları, geliştirici politikaları ve bunların bir sonucu olarak algoritmik önyargılarla ilişkilendirilebilir. Sonuç olarak, yapay zekâlar araçlarının hafıza mekânlarına dair daha kapsamlı ve tarafsız bilgi sunabilmesi için bazı önlemler alınmalıdır. Özellikle mekansal/tarihsel olguların kültürel boyutları, hem online sistemlere hem de toplum geneline daha güçlü şekilde öğretilmelidir. YZ'nin kolektif hafıza ve anma pratikleri üzerindeki etkilerini anlamak ve yönlendirmek, tarihsel hafızanın korunması ve alanyazının genişletilmesi açısından kritik bir önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Assmann, J., & Hölscher, T. (1988): Kultur und Gedächtnis. Suhrkamp.
- Beer, D. (2016): Metric Power. Palgrave Macmillan.
- Bolbakov, R. G., Sinitsyn, A. V., & Tsvetkov, V. Y. (2020): Methods of comparative analysis. Journal of Physics: Conference Series, 1679(5), 3–36. <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1679/5/052047>
- Boucher, P. (2020): Artificial intelligence: How does it work, why does it matter, and what can we do about it? (ss. 40–60). European Parliamentary Research

- Service. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/641547/EPRS_STU\(2020\)641547_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/641547/EPRS_STU(2020)641547_EN.pdf)
- China Highlights. (t. y.): Tian'anmen Square – Largest Famous World Square [Post]. Beijing. Geliş tarihi 03 Şubat 2025, gönderen <https://www.chinahighlights.com/beijing/attraction/tiananmen-square.htm>
- Das Kulturportal. (t. y.): Paulskirche [Post]. Townhistory. Geliş tarihi 03 Şubat 2025, gönderen <https://kultur-frankfurt.de/portal/en/townhistory/Paulskirche/223/1643/51903/mod763-seite2-details1/1434.aspx>
- Halbwachs, M. (2017): Heretik Basın Yayın Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi (Banu Barış, Çev.).
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (t. y.): Ankara-Kurtuluş Savaşı Müzesi (I. TBMM Binası) [Post]. Geliş tarihi 03 Şubat 2025, gönderen <https://www.ktb.gov.tr/TR-96356/ankara--kurtulus-savasi-muzesi-i-tbmm-binas.html>
- Langenohl, A. (2011): Aleida und Jan Assmann: Kultur als Schrift und Gedächtnis. İçinde S. Moebius & D. Quadflieg (Ed.), Kultur. Theorien der Gegenwart (ss. 541–556). VS Verlag für Sozialwissenschaften. https://doi.org/10.1007/978-3-531-92056-6_44
- Malmström, H., Stöhr, C., & Ou, W. (2023): Chatbots and other AI for learning: A survey of use and views among university students in Sweden [Application/pdf]. Chalmers University of Technology. <https://doi.org/10.17196/CLS.CSCLHE/2023/01>
- National Park Service. (t. y.): Independence Hall [Post]. Places. Geliş tarihi 03 Şubat 2025, gönderen <https://www.nps.gov/inde/learn/historyculture/places-independencehall.htm>
- Nora, P. (2006): Hafıza Mekânları (M. E. Özcan, Çev.).
- Selke, S. (2020): Der editierte Mensch Künstliche Intelligenz als Kurator von Erinnerung. Ein postdisziplinärer Essay. MerzWissenschaft | Erinnern in und mit digitalen Medien, 64(6), 2–18.
- Simister, N., & Schols, V. (2017): Qualitative Comparative Analysis (QCA) (ss. 1–5). Intrac. <https://www.intrac.org/wpcms/wp-content/uploads/2017/01/Qualitative-comparative-analysis.pdf>
- Stanford Institute for Human-Centered Artificial Intelligence. (t. y.): Global AI Vibrancy Tool [Dataset]. Geliş tarihi 27 Ocak 2025, gönderen <https://aiindex.stanford.edu/vibrancy/>
- Stanford University. (2024): 2024 AI Index Report. Stanford University. <https://aiindex.stanford.edu/report/>